

Türkçe'nin ve Türk dillerinin yaşı konusu

Mehmet Ölmez*

Giriş

Böyle bir yazı yazmak doğrusu oldukça zor. Çünkü iki önemli soru sürekli yinelenerek karşınızda durur: ne için ve kim için yazmaktasınız? Sorumluluk duygusu, bilinci içerisinde davranan bir akademisyeni, bir araştırmacıyı -üniversite içerisinde olsun dışından olsun- her zaman denetleyen birileri vardır. Bunlar, bugünün ve yarının okurlarıdır. Bugün yazacağınız tek satır aradan iki yüz yıl bile geçse bir zaman bir coğrafyada birilerince ele alınacak, değerlendirilecek, yeri gelince eleştirilecektir. Üniversite dışından bir araştırmacı iseniz biraz daha özgür davranabilirsiniz, sizi sorgulayacak bir akademisyen çevresiyle, öğrenci okurlarla çevrili değilsinizdir. Bu sözlerimle üniversite dışındaki gerçek araştırmacıları kasetmiyorum. Kuşkusuz akademi dışında kalmayı yeğlemiş ve yaptığı işin hakkını elinden geldiğince vermeye çalışan birçok araştırmacı bulunmakta. Öyle ki bu türden araştırmalardan yeri geldiğinde üniversite içindeki bizler de yararlanmaktan çekinmiyoruz. Öte yandan neresinden tutacağınızı bilemediğiniz türden çalışmalar da okura ve ne yazık ki bilim dünyasına sunulmuyor değil. Son yirmi yıl içerisinde, özellikle son bir yıl içerisinde Türkler'in dili, tarihi, ülkesi konusunda yazılıp çizilen kimi kitapların neresini düzeltebiliriz? Konuya ilişkin yığınla yazının eleştirisini, düzeltisini yapmaya kalktığımızda birkaç yılınızı bu işe, bu yayınların eleştirisine ve düzeltisine ayırmanız gerekir. Bu durumda yapılacak en iyi iş, yanlışları düzeltmeye çalışmaktansa doğruları, bilimsel çalışmalarla doğruluğu kanıtlanmış gerçekleri yazmaktır. İşte bu yazının amacı Türk, Türkçe ve Türk dillerinin yaşını eldeki veriler ışığında açıklamaya çalışmaktır. Böylesi bir

(*) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

amacı önünüze koyduğunuzda da açılanması gereken konuları şöyle sıralayabiliriz:

1. En eski olarak nerede "Türk"ten ya da Türkler'den söz edilmektedir?
2. Türkler'in kendilerine ait en eski metin, en eski kayıt nedir?
3. En eski Türkçe metinler nelerdir, nerede, ne zaman ve hangi yazıyla yazılmıştır?
4. Tarih boyunca Türkler nerede hangi yazıları kullanmışlardır?
5. Bugün Türk soylu halklar nerede, hangi coğrafyada yaşamaktadırlar?
6. Başta değinilmesi gereken konu, Türkler'in dili hangi dil ailesine girmektedir?

Gerçekte de bir akademisyenin işi bu tür konulara girip karşılık yazmak olmamalıdır. Dönemle ilgili hazırlanan çalışmalar konuya yeterince açıklık getirmektedir. Ancak konu birkaç hafta boyunca televizyon ekranlarına taşınıyor ve Türkçe severlerin kafaları karıştırılıyorsa, Toroslar'da bir dağ köyünde yaşayan ve köyü için internette sayfa hazırlayan vatandaşlarımız dahi bu çalışmalara dayanarak köylerinin, Toroslar'ın, akrabalarının, komşularının adlarını bu tür "veri"lerle açıklamaya çalışıyorlarsa durum epeyi vahim, daha doğrusu "trajikomik" bir hal almış demektir.¹ Bu nedenle gerçeklerin bir kere daha yinelenmesinde hiçbir sakınca yoktur. Bu bakımdan bu yazı Türkçe konusundaki bilimsel çalışmaların bir tür özeti ve bunların içeriklerinin sergilenmesi olarak değerlendirilmelidir.

Aslında bugün tartışılmaya devam edilen savların kökleri geçmişteki "proje"lere dayanmaktadır. Bu öykü daha eskilere gitmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, daha yaygın adlandırılmasıyla milliyetçiliğin ilk dönemlerinde aşağıda değinmeye çalışacağımız konularda, ne yazık ki, bilimsel verilerden ve çözümlenmelerden yoksun birtakım savlar ileri sürülmüştür. Tarih kongreleri düzenlenerek bu savların "bilimsel" olarak altı doldurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde dil çalışmalarının üzerinde kurulmaya çalışılan, "Güneş Dil Teorisi" olarak bilinen savın tüm görünüşleri üzerine Jens Peter Laut çok kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Ancak ilgi duyan, meraklı okur, biraz da hoşça zaman geçirmek için *Birinci Türk Tarih Kongresi - Konferanslar/Münakaşalar* başlıklı derlemeye başvurabilirler. Bu metin bugün de izleri süren, geçerliliği olmadığını göstermeye çalışacağımız yaklaşımın yalnızca dilbiliminin verileri ile değil tarih, antropoloji, toplumbilim, güzel sanatlar gibi çalışma alanları bakımından da desteklenmeye çalışıldığı bir metin olması bakımından ve daha sonraki yönelimleri önceleme ile okumaya değerdir. Belki meraklısı için ilginç bir metinden söz ediyoruz; ne var ki, birçoklarınınca alayla karışık olarak ele alınan, gerçek araştırmacıları da güç durumda bırakan savlardır bunlar.

Bu yaklaşımın izleri ise iki biçimde günümüzde yaşamaya devam etmekte-

1 Bu konuda "Ek: 1"e bakınız.

dir. Bunlardan ilki Türkçe'nin bütün dillerin "ata"sı olduğu biçimindeki yargının altının doldurulmaya çalışılmasıdır. Burada derinlemesine incelemeyeceğimiz bu sav en yalın biçimiyle söylersek, Almanca deyişle *Volksetymologie* ("halk etimolojisi") olarak adlandırılmalıdır. Dilbilimin ne sesbilgisi ne biçimbilgisi ne de anlambilgisinin veri ve yöntemleri kullanılarak yapılan bu eşlemler toplum gözünde taban bulabilecek milliyetçi, şovenist yaklaşımları poh-pohladığından kolaylıkla "popülerlik" kazanmaktadır. İkinci yaklaşım ise ilkinin destekleyici bir yanı olan, Türkçe'nin yaşını gerçekten çok daha gerilere götürme eğilimidir. Bu yaklaşımı güdüleyen de yine benzer duygulardır.

Son yirmi-yirmi beş yılda yapılan yayınlara, Türkler'in Anadolu'ya günümüzdün birkaç bin yıl önce geldiklerine, hatta bugün Anadolu'da konuşulan kimi dillerin en eski Türkçe'ye dayandığına ilişkin çalışmalar Türkologlarca ya görmezden gelinmiş, görmek istenmemiş, ya da "günün şartları gereği" öyle olması gerektiği kabul edilmiştir. Oysa hiçbir dönem ve coğrafyada bilim dışı görüşler "günün şartları" çerçevesinde değerlendirilmemelidir. Her ne kadar bu tür yayınları düzeltmekle uğraşmak vakit, mesai kaybı olursa da!

Son olarak yazının özüne burada yer verecek olursak, 2002 yılında çeşitli televizyon kanallarında yer alan programlarda kimi aydınların Türk olmaktan utandıkları, oysa Türk dilinin ve yaşının çok eskilere, Milattan binlerce yıl eskiye gittiği, dolayısıyla bununla övünülmesi söylenmekteydi. Türk olmaktan utananlar kimlerdir bilmiyoruz. Ancak ne bir dilin yazılı ürünlerinin çok eskiye gitmesi çok övünülecek bir noktadır, ne de çok yeni olması üzülmenecek bir nokta! Eğer ölçü bu olsaydı bugünkü Türkçe'nin en eski atası ya da akrabası olan Eski Türkçe ve bunun dayandığı metinlerden Orhon Yazıtları, dünyanın eski yazıtları değil ama en eski yazıtlarından biri sayılabilir. Ortaasya'daki birçok dilin eski ürünlerine göre (Çince, Hintçe, Soğutça vb. hariç) Türkçe kadar eski değildir. Örneğin Moğolca'nın yazılı ürünleri Orhon Yazıtları'ndan 500 yıl sonrasına kadar gitmektedir. Ya da bugün Avrupa'daki birçok dilin en eski ürünleri, Almanca'nın, İngilizce'nin verileri Orhon Yazıtları'ndan çok sonradır. Bugün önemli olan bir dilin ne kadar eskiye gittiğinden çok o dilin işlenmesi, kendine yeterli bir bilim, edebiyat ve felsefe dili haline gelmesidir.

En eski olarak nerede "Türk"ten veya Türkler'den söz edilmektedir?

Türkçe'nin eskiliğine gelince, kökeni Türkçe, Türk dillerine ait olduğu düşünülen Hunca birkaç sözcük M.Ö. 3. yüzyıla değin gider (bak. Boodberg, Pulleyblank ve Tekin). Talat Tekin konuyla ilgili *Hunların Dili* başlıklı çalışmasında Çin kaynaklarında geçen Hunca sözcüklerin bir bölümünü Çince'nin sesbilgisi ve Türkçenin ses gelişiminin ışığı altında değerlendirmektedir. Hunca dil malzemesi Çin kaynaklarında M.Ö. 3. yüzyıl ile M.S. 4. yüzyıl arasındaki dönemlerden kalma bazı Hunca sözcüklerle M.S. 4. yüzyıl başlarından kalma çok

kısa bir Hunca beyitten ve 4.-6. yüzyıllara ait bazı T'o-pa ya da Tabgaç ünvanlarından ibarettir. Kuruluşu M.Ö. 3. yüzyıl olan Hun devletinde konuşulan dilin eskicil bir Türk dili (Ana Türkçe, hatta İlk Türkçe) olduğunu kabul edecek olursak Türkçe'nin atasının, öncülünün M.Ö. 3. yüzyıla kadar geri götürülebileceğini söyleyebiliriz. Yine de çoğu özel ad ve anlamları bilinmeyen tek tek sözcükleri bir yana koyar ve metin ya da metin parçası sayılabilecek kalıntıları değerlendirecek olursak en eski metin olarak Hunca 10 işaretlik beyiti ele almamız gerekir ki bu parça da M.S. 4. yüzyıldan kalmadır. Tekin'in de ayrıntılı bir biçimde açıkladığı üzere bu 10 işaretlik Hunca metin Türkçe, daha doğrusu Ana-Türkçe'nin bir lehçesi olarak okunup açıklanabilir (Tekin, 1993: 46-54).

Ancak "Türk" (*türük* veya *törük*) adıyla Milattan öncesine ait herhangi bir kaynakta karşılaşmayız. Bugünkü bilgilerimize göre Türk adına ilk kez Milattan sonra 5. yüzyılın sonlarında Çin kaynaklarında (bugünkü yazımı ile) *tu-jue* /*tucue*/ biçiminde rastlarız (Menges: 21 ile Doerfer, c. II: 483 ve ötesi). Menges'in Türk dilleri ve halkları üzerine çalışmasında andığı üzere Hunlar ile Moğollar'ın Çin'den uzaklaşmaları ile bu bölgeye gelen Türkler'den ilk olarak Tabgaç yıllıklarında söz edilmektedir. Burada Türk, doğu ve batıda yer alan iki kabilenin bir arada tanımlanması için kullanılmaktadır (Menges: 21). Tarih içerisinde kimi Türk şairlerinin Çince olarak şiirler yazdığı da sanılmaktadır. Ancak bu şiirler Çince ve Çin yazısıyla yazıldıkları için bize herhangi bir dil verisi sunmamaktadırlar. Bu tür metinlerde kullanılan sözdizimi, Çince'ye yabancı yapılar yazarının Çinli olmadığını göstermektedir. Aynı sorun tarihte Çince'yi yazı dili olarak kullanan öteki diller için de bir ölçüde geçerlidir, Korece, Japonca gibi. Ancak onların eski metinlerinin araştırılmasında bugün bir hayli ilerleme kaydedilmiştir. Bu durumu, Japonca ve Korece'nin Çince'yle yazımını ilk dönem İslâmî Türk kültür çevresinde Arapça'nın, Farsça'nın kullanılmasını karşılaştırabiliriz, örneğin Mevlana'yı bu duruma örnek gösterebiliriz.

Yeri gelmişken sözcüğün kendisinin anlamına da değinmek gerekir. "Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich" başlıklı yazısında Semih Tezcan *türk* sözcüğünün geçtiği yerleri belirleyip bunlar üzerinden sözcüğün anlamını tartışmaya açmaktadır. 1987 yılında hazırlanmış ve birçok yeni tartışmayı da çoktan başlatmış olması beklenenecek bu çalışma ne yazık ki bugüne kadar Türkçe olarak yayımlanmamış, belki de bunun için ülkemizde gereken ilgiyi görmemiştir. Sözkonusu çalışmada Tezcan "türk" sözcüğünün bir topluluk adı olmaktan çok topluluğun belli bir bölümünü, daha çok bir kağana bağlı olan seçkinleri ya da yöneticileri imlediğini ileri sürmektedir. Tezcan yazısında en eski Türk yazıtlarında "türk" sözcüğünün kullanımlarını dörde ayırmaktadır. Daha sonra da buradan çıkardığı anlamların Uygurca metinlerle de koşutluk gösterdiğini sergilemektedir. Her ne kadar tartışmaya açık kimi kullanımlar bulunsa da sözcük karşıt ya da eş anlamlı çiftler oluşturmaktadır, bu çiftlerde de "seçkinler/yöneticiler" anlamında kullanılmaktadır ya da niteleyen olarak kullanıl-

maktadır ve seçkinlerden gelen anlamı taşımaktadır. Bu yazının kapsamını aşması bakımından tartışmayı sürdürmek yersizdir, ancak ne kadar önemli ve anlamlı olduğunun vurgulanması bakımından da yazıdan bir alıntı yapmak uygun olacaktır. Çünkü günümüzde de bu sözcük üzerinde pek durulmamakta, anlamı anlaşılmiş kabul edilmektedir:

Acınacak biçimde Türkiye’de yanlış bir “ulusal tarih” anlayışının yerleşmesi için gündün güne olanaklar hazırlanmakta, şovenist ve akla gelebilecek en kötü anlamıyla milliyetçi yazarlar kendi görünmez amaçları doğrultusunda bizlerin tarihsel ve dilsel kalıtlarımızı kullanmaktalar. İşte bu yolda Orhon yazıtlarının tam olarak anlaşılammış bölümleri de çarpıtılmaktadır. Sözgelimi, Kül Tegin yazıtında geçen bir bölüm *türk ertin ökün* biçiminde okunmuştur; ne var ki bu okuyuşun geçerli bir dayanağı olmadığı gibi yanlış bir yorumlamaya da dayanmaktadır. Yetmezmiş gibi *türk ertin ökün* “Türk titre ve kendine dön” biçiminde çevrilmiş, 1980 öncesinde de aynı zamanda savaş sloganı olarak kullanıldığı için bu söz yüzünden binlerce genç insan yaşamını yitirmiştir (Tezcan, 1993: 357-58)

Türkler’den, Türklerin kendilerinden kalan ilk yazılı belge ise Türkçe olmayıp çoğunluğu Soğutça, bir bölümü ise Sanskritçe olan, 1956’da Moğolistan’da ortaya çıkarılan “Bugut Yazıtı”dır. Bu yazıtın çözümü 1971 ve 1972 yıllarında yapılmış, Türkçe özetini de içeren bir tanıtımı 1976’da yapılmıştır (Çağatay ve Tezcan). Yine 1972’deki yayının tam Türkçe bir çevirisi 1992’de yayımlanmıştır (E. G. Naskali). Yazıtı yerinde inceleyen ve yeni baştan ele alan Japonyalı İpek Yolu bilginleri ise kimi eski okuyuşları (Taspar Kagan yerine Tatpar Kagan gibi) düzelterek çalışmalarının bir özetini yayımlamışlardır (Moriyasu ve Yoshida, 1999).

Türkler’e ait en eski Türkçe metinler, daha doğrusu yazıtlar ise bugün Moğolistan’da bulunan Kül Tegin, Bilge Kağan ve Tunyukuk yazıtlarıdır, bu konuda yapılan en yeni yayınlar, okuyuşlar ve yorumlamalar için T. Tekin’in ilgili çalışmalarına bakılabilir. Kimi görüşe göre Çoyr yazıtı bunlardan daha eski olup yirmi yıl daha geriye gitmektedir (bunun için bkz. Sertkaya, 1998). Bu yazıtta yer alan altı satırlık metin, 680-745 yılları arasındaki ikinci Köktürk Kağanlığı döneminden kalmıştır.

Çoyr yazıtını bir yana bırakıp öteki yazıtların dikilişiyle ilgili tartışmalara gelsek, Çince olarak elimizde aşağıdaki tarih vardır:

da tang kai yuan ru nian sui ci ren shen shi er yue xin chou shuo qi ri ding wei jian

Yukarıdaki Çince metin Kül Tegin Yazıtı’nın Çince yüzüne aittir. Metinde yazıtın dikildiği tarih yer almaktadır. 12 hayvanlı tarihlendirme sistemine göre olan bu bilgi hiç de televizyonlarda yer verildiği türden değildir. 2002 yazında yer alan bir programda bu tarih 700 yılından çok gerilere götürülmekteydi. Oysa burada söz konusu olan Tang döneminin başlangıcı 618 yılıdır. Bu konu

bu yakınlarda ayrıntılı olarak söz konusu programla ilgili olarak ele alınmış ve düzeltilmiştir (bkz. Sertkaya 2002-2003, *Orkun Dergisi*). Bütün bu bilgiler göz önünde bulundurulursa, *türk*, ya da *türük* (veya *törk*, *törük*, bunun için T. Tekin'in ekteki okuma metnine bakınız) sözcüğü en eski olarak Türkçe metinlerde 8. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmaktadır.

Türkçe'nin yaşı

Yine Türkçe'nin yaşı, akrabaları konusuna dönecek olursak, hocam T. Tekin'in derslerinde ve yazılarında da değindiği gibi, Türkçe'nin akrabaları her şeyden önce "Türk Dilleri Ailesi" adını verdiğimiz yirmiyeye yakın yazı dili ile yazı dili olmayan, resmî yazısı, devleti ya da özerk bölgesi olmayan az sayıdaki Türk halkının dilidir (bunlar Halaçça, Sarı Uygurca, Salarca gibi dillerdir). *Türk Dilleri / Giriş* başlıklı çalışmada Türk dilleri ailesi içinde yer alan dillerin dökümü ve akrabalık ilişkileri ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada aşağıda değineceğimiz terim sorununa da doyurucu açıklamalar bulunabilir. Bu diller, T. Tekin'in çok çeşitli örneklerle gösterdiği üzere, bizim için kimi açılardan kimi ölçülerde anlaşılır olduğu gibi kimi zaman da tamamen yabancı bir dil özelliği taşımaktadır.

Bilim çevrelerinde genellikle 8. yüzyıldaki yazıtların dili ile ilk dönem İslâmî içerikli metinlerin dili, 13. yüzyıla kadarki metinlerin dili "Eski Türkçe" adıyla adlandırılmaktadır. Kimilerince İslâmî dönem metinlerin dili "Orta Türkçe" adıyla ayrılmaktadır. Bugün için Orhon Yazıtları'nın dilinden daha eskiye gidebileceğimiz, anlam bütünlüğü oluşturan Türkçe bir metin elimizde yoktur. Bunun ötesi şu an *hayal ürünü*dür. Daha ötesi bu konuda çalışmalar yürüten filologlara, bu bilim dalına, arkeologlara haksızlıktır. Bugün için Orhon Yazıtları'nın dili ile Yenisey yazıtlarının dilini öteki Türk dilleri ve tarihî metinlerle karşılaştırarak ya da yerinde incelemelerde bulunarak çalışan bilim adamları olarak aşağıdaki saygıdeğer adları ve onların çalışmalarını sayabiliriz: Prof. Dr. Talat Tekin (Orhon Yazıtları ve bağlantılı olarak Yenisey Yazıtları), Prof. Dr. Marcel Erdal (Yenisey Yazıtları), Prof. Dr. Dimitri Vasilyev (Yenisey Yazıtları), Prof. Dr. Igor Kormuşin (Yenisey Yazıtları), Yard. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz (Orhon Yazıtları). Anılan bilimadamları bu alanda kapsamlı çalışmalar ortaya koyanlardır. Bunların dışında Türkiye içerisinde ve dışarısında, özellikle Japonya'da çok sayıda ad sayılabilir. Yukarıda adlarına yer verdiklerimiz çalışmalarını esas olarak bu alana yoğunlaştıranlardır.

Bu türden yargılarda bulunabilesek de eldeki dil malzemesi bağlamında Eski Türkçe'den daha geriye gitmemiz bugün için mümkün değildir. Günümüz Türk dillerine ve tarihî dönem metinlerin verilerine (sözvarlığı, sözyapımı, sesbilgisi) bakarak Türk dillerini (Çuvaşça hariç) daha eski, ortak bir köke götürebiliriz. Bu "kök" dilin adı "Ana Türkçe"dir. Ana Türkçe dönemi tıpkı İlk

Türkçe gibi kuramsal bir dönemdir. Bu dönem ile Eski Türkçe arasında kimi dil gruplarının "Ana" biçimlerini de düşünebiliriz. Örneğin Eski Türkçe ile örtüşmeyen, kimi yönlerden Eski Türkçe'den daha eski özellikler gösteren Oğuz grubu Türk dilleri, Ana Türkçe ile Eski Türkçe arasında bir zaman diliminde yer almalıdır; özellikle bu grupta yer alan Türkmence uzun ünlüleri koruması dolayısıyla Eski Türkçe'den daha eskidir. Ana Türkçe'de ünlüsü uzun olan ve içerisinde ötümsüz bir ünsüz bulunduran öteki Oğuz dilleri de (Azerice, Gagauzca, Türkçe) bu ünsüzleri ötümlüleriyle değiştirmeleri dolayısıyla eskicil özellikler göstermektedirler. Uzun ünlülerin korunması durumu Yakutça için de geçerlidir. Ana Türkçe'de varolduğu düşünülen uzun ünlüleri koruması dolayısıyla Yakutça da Eski Türkçe'den daha eski, eskicil bir dildir.

Çuvaşça'yla temsil edilen Eski Bulgarca'ya gelince, bugün için Ana Bulgarca adını verdiğimiz bir dile ve döneme gider ki Ana Türkçe ile birlikte İlk Türkçe'den çıkmıştır.

Yapılabilecek olan, eldeki dil malzemesinden yola çıkarak daha eski bir Türkçe'nin tesbiti, tahmini olabilir veya eldeki dil malzemesine dayanarak malzemenin elde edildiği dönemde bile Türkçe'nin sözvarlığı ve ekler bakımından zengin olduğunu göstermek olabilir. Ana Türkçe ya da İlk Türkçe gibi soyutlamalar eldeki dil malzemesinin daha eski bir dile gönderme yapıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Sözgelimi "Türk dili terimi Çuvaşça'yı da içine alacak biçimde kullanılacak olursa bu pek doğru olmaz. Çünkü, Çuvaşça dışındaki bütün Türk dilleri bir *z- ve *ş- dili olan Ana Türkçe'ye (*tokuz "9", *kış "kış") gittiği halde, bir r- ve l- dili olan Çuvaşça (tıhır "9", hil "kış") yine bir *r- ve *l- dili olduğu anlaşılan Ana Çuvaşça'ya ya da Ana Bulgarca'ya (*tokur "9", *kil "kış") gider. Bu demektir ki Çuvaşça ile Türk dilleri, dilbiliminde yaygın bir benzetme ile ifade etmek gerekirse, "kardeş" değil "kardeş çocukları"dır. Bu nedenle biz bu iki ana dilin, Ana Türkçe ile Ana Bulgarca'nın, kendisinden çıktığı ve onlardan daha eski bir ana dil tasarlamak zorundayız. Bu en eski ana dile İlk Türkçe adı verilebilir. (Tekin'e ait olan bu görüş için bkz. Tekin ve Ölmez: 11).

O halde sıralamayı şöyle yapabiliriz:

İlk Türkçe → Ana Bulgarca ve Ana Türkçe

Ana Türkçe → Eski Türkçe ve ötesi

Ana Bulgarca → tarihî Bulgar dilleri (Tuna Bulgarcası, Kuban Bulgarcası, Volga Bulgarcası → Çuvaşça.

Moğol dilleri, Mancu-Tungus (veya Mançu-Tunguz) dilleri ile Türk dillerinin (bir görüşe göre Korece ve Japonca'nın da), İlk Türkçe'nin de içinde bulunduğu bir ana dil dönemi daha vardır ki bunun adı da Ana Altayca'dır. Ancak bütün bunlar kuramsal olup bu diller arasında kendine özgü yazıyla, kendine ait en eski ürünleri bulunan Türkçe, daha doğrusu Türk Dilleri'dir. Bunun ötesinde söylenecek bir söz güçlü deliller, kanıtlar gerektirir.

Bunun yanı sıra sözvarlığının zenginliği ile anlatım olanaklarının gelişmişliği

de dilbilimin veri ve yöntemleri ile gösterilebilir. Doğan Aksan'ın *Eski Türkçenin İzlerinde* başlıklı çalışmasında ortaya koymaya çalıştığı gibi, Orhon Türkçesi ile Uygurca arasında biçimbilgisi ve sözcük yapılımlarından yapılacak bir karşılaştırma, eldeki dil malzemesi sınırlı olsa da Orhon Türkçesi dönemindeki sözcük sayısı bakımından bir kestirmede bulunmamıza yardımcı olacaktır. Çünkü aynı eklerin kullanıldığı bu iki dönemde benzer ya da aynı kökten gelen sözcükler de kullanılmaktadır: Uygurca'da varolan bir türemiş sözcüğün kökünün ve ekinin Orhon Türkçesi metinlerde geçmesi bu sözcüğün o dönemde de kullanılmış olabileceği vargısına götürür bizi.

Terimler konusu

Burada yeri gelmişken terimlere ilişkin önemli bir kullanım hatasının da düzeltilmesi gerektiğini belirtiyim. Bu hataya düşenler arasında bugün için Türko-logların da olduğunu belirtmem gerekir. Türkdilbiliminde bugün için eski ve yeni Türk dilleri ile bunların ana biçimleri ve kuramsal kökleri için kullanılan İngilizce, Almanca ve Türkçe terimler şunlardır:

Proto-Altaic	Uraltaisch	Ana Altayca
Pre-Turkic	Vortürkisch	İlk Türkçe
Proto-Turkic	Urtürkisch	Ana Türkçe
Old Turkic	Alttürkisch	Eski Türkçe

Kimi yayınlarda görülen "proto-Türkçe" bunun Türkçe karşılığı olduğu sanılan "ön Türkçe" kullanımları *tamamen yanlış* birer kullanımdır ve İngilizce'deki "pre-" öneki için Türkçe'de "ilk" ve "ön" sözcüklerini, "proto-" içinse "ana" biçimini önerebilir ve düşünebiliriz. Bugüne değin bu terimleri önerenler, geliştirenler, bu konuda çalışanlar hiçbir zaman bu tür bir terim, yani "proto-" için "ön" veya "ilk" terimini kullanmamışlardır (Örneğin Altay Dilleri kuramının kurucusu G. Ramstedt, geliştiricisi N. Poppe, veya karşıtları Sir G. Clauson, G. Doerfer ile Türkiye'de bu kuramları geliştiren, Türkçe terimleri kullanan T. Tekin). Söz konusu kuramlar "proto-" ile "pre-" öneklerini ve bunların kullanım alanlarını birbirlerinden çok iyi ayırt etmişlerdir. "Proto" sözcüğünün karşılığı hiçbir zaman Türkçe'de "ön" değildir, bu durum gerçek anlamda bir terim kargaşası yaratmaktadır. Ayrıca Türkçe bir ifadede "proto-Türkçe" diye bir kullanım olamaz, çünkü "proto" sözcüğünün dilimizde Türkçe karşılığı vardır. Türkçe bir cümlede bu tür bir terimin kullanımı kabul edilemez. Eğer "proto" sözcüğünün Türkçe bir karşılığı söz konusu olursa, bu olsa olsa "ana" sözcüğüdür. "Ön Türkçe" ise Türkdilbilimcilerince yıllar önce "pre-Turkic/Turkish" karşılığı olarak kullanılmış olup kısa süre sonra bu yanlıştan vazgeçilerek "İlk Türkçe" kullanımı yeğlenmiştir.

Çeşitli televizyon programlarında ve kitaplarda sözü edilen "ön Türkçe"ye gelince, yukarıda değindiğim gibi ne böyle bir döneme ait elimizde metin var-

dır ne de böyle bir dil! Bir ara söz konusu “proto-Türkçe”yi “Kürtçe”ye bağlayan kitaplar da çıkmıştır. Bu birleştirmelerin ise Türkçe’yle hiçbir ilgisi yoktur. G. Doerfer, bu terimlerden başka, “Vortürkisch” ile “Urtürkisch”in yanı sıra bir ara evre daha düşünüp bunun için “Frühtürkisch” sözünü kullanmaktadır.

Ergenekon ve Nevruz birleştirmeleri

Türkleştirilmek istenen, Türkler’e mal edilmek istenen başka bir konuya gelince, Türkiye’de bir dönem, özellikle 1980’ler sonrasında Moğollar’ın Ergenekon Destanı’nı Nevruz bayramlarıyla, Nevruz şenlikleriyle bağlamak, birleştirmek isteyenler çıkmıştır. Hatta gariptir bugün üniversitelerde resmî olarak kutlanmaktadır da! Nevruz’un ne kadar “millî” olduğu T. Tekin’in makalesinde yeterince aydınlatılmıştı.² Ayrıca burada üzerinde durmak gerekmez. Ancak şunu söylemek gerekir, Nevruz, on yıl öncesine değin Anadolu’nun kimi bölgelerinde, Kürt ve Türk ayrımı olmaksızın esas olarak Doğu’da bilinmekte ve kutlanmaktaydı. Örneğin Kars ve çevresinde Nevruz yalnızca Kürtler değil Türklerce de çok iyi bilinmekte ve kutlanmaktaydı. Oysa Ege, Karadeniz ve Trakya bölgelerinde böylesi bir gün bilinse dahi “nevruz” adıyla bu tür geleneksel bir kutlama söz konusu değildi. Yani Nevruz Anadolu’nun ortak bir bayramı değildi. Ortaasya Türk halkları arasında ise “nevruz”, değişik telaffuzlarla Türkmenler’den Kazaklar’a, Uygurlar’dan Özbekler’e varana değin çok iyi bilinmekte ve kutlanmaktaydı. Öte yandan İslâmî kültür çevresi dışında yer alan Sibiryâ Türk halkları arasında ise nevruz bilinmemektedir. En azından bu adla bilinmemektedir. Doğayla iç içe yaşayan çoğu halkta olduğu gibi Sibiryâ Türk halklarında da baharın gelişi bilinmekte ve kutlanmaktadır, ama nevruz adıyla değil. Ayrıca bunun Ergenekon’la da hiçbir ilgisi yoktur.

Ergenekon’a gelince, yine bu konu da T. Tekin’ce açık bir şekilde ele alınmıştı. 1900 yıllarına gelinceye değin hiçbir Türkçe kaynakta, tarihî metinde Türkler’e ait böyle bir destandan söz edilmez. Türkler’e ait en eski verilere, kahramanlık şiirlerine yer veren 11. yüzyıldan kalma *Divanü Lugati’t-Türk*’te böyle bir bilgi yer almaz. Bu bilgi ilk olarak İranlı tarihçi Reşidüddin’in *Câmi’-üt-tevârih* adlı eserinde yer alır (1248-1318). Hem bir tarihçi hem de bir han olan Ebulgazi de Reşidüddin’e dayanarak *Şecere-i Türk* adlı eserinde bu destanın Moğollar’a ait olduğunu belirtmiştir.

1900’lü yıllardan itibaren Türkiye’deki Türkçülük hareketleriyle birlikte bu destan “yerlileştirilerek” Türklere ait kabul edilmiştir. Bunun ilginç bir örneğini, yorumunu okuyucuya bırakarak Nihat Sami Banarlı’nın *Edebiyat Tarihi*’nden verebiliriz:

2 T. Tekin, “Türklük Kurultayı, Nevruz ve Ergenekon”, *Cumhuriyet*, 19.4.1993; “Sözcüklerin Tanıklığı”, *Millî Folklor*, Sayı 26, Güz 1995: 9-11; yeniden yayımları için bkz. *Türkoloji Eleştirileri*, Ankara 1997.

Ergenekon destanı, Moğollar devrinde yazıya geçtiğinden destanda Gök-Türk kelimesi yerine Moğol kelimesi konulmuştur. Türk illerine Türkleşmiş Moğolların hâkim olduğu ve halk arasında Cingiz'in bile Türk olduğuna inanıldığı bu devirde Türk-Moğol karışması çok tabiidir (1. cilt: 27).

Gerçekte bu destan Türkler'e ait olsaydı Köroğlu gibi, Alpamış gibi, Manas gibi, Dedem Korkut gibi Türk halklarının sözlü geleneğinde yaşamaz mıydı? Aynı şekilde söz konusu "boz kurt" için de aynı şeyi sorabiliriz. Tam olarak hangi yüzyılda ve nasıl ortaya çıktığı belli olmayan Oğuz Kağan destanı ve bu destandaki "kök böri" ile Moğol etkisi ayrı bir inceleme gerektirmektedir. Yine çeşitli yazılarda çeşitli yazarların ele aldığı "ergenekon" da bu haliyle, bugün için Türkçe içerisinden açıklanamaz. Şu ana kadar yapılan açıklamalar içerisinde bildiğim kadarıyla *ergenekon*'u Türkçe içerisinden açıklayan, sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlayan bir görüş yoktur. Var olan çeşitli açıklamalar ise dilbilimi verilerinden yoksundur. Ayrıca Ergenekon'un, "Türklerin buradan çıkışının" tarihi konusunda, bu günün 21 Mart'a denk geldiği konusunda herhangi bir kayıt yoktur.

Türk halklarının geçmişte ve bugün kullandıkları yazılara, yayıldıkları alanlara gelince, bunun için *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı* (Talat Tekin, Ankara 1997) ile *Türk Dilleri / Giriş* kitabına bakılabilir. Etrüskler, Etrüskçe, Sümerce gibi konular içinse yine T. Tekin'in *Türkoloji Eleştirileri*'ne bakılabilir.

KAYNAKÇA

Genel

- Aksan, Doğan (2000) *En Eski Türkçenin İzlerinde*, İstanbul.
- Menges, K. H. (1995[1968]) *The Turkic Languages and Peoples*, Wiesbaden.
- Ramstedt, G. J. *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft, I: Lautlehre*, Helsinki 1957; *II: Formenlehre*, 1952; *III: Register*, 1966 (yay. P. Aalto).
- Poppe, Nicholas (1965) *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden.
- Sertkaya, Osman Fikri (1998) "Die Runen-Inschrift von Coir", *Bahşi Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags*. J. P. Laut / M. Ölmez, TDAD 21, s. 349-361.
- "Köl Tigin Yazıtı Ne Zaman Yazıldı ve Dikildi", *Orkun, Aylık Türkçü Dergi*, Kasım 2002, 57. sayı: 18-21; "İnşaat yüksek mühendisi Kâzım Mirşan'a Cevap (1)", *Orkun, Aylık Türkçü Dergi*, Şubat 2003, 60. sayı: 31-36; "Kâzım Mirşan'a Cevap (2)", *Orkun, Aylık Türkçü Dergi*, Mart 2003, 61. sayı: 28-33.
- Tekin, Talat (1997) *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Ankara.
- (1997) *Türkoloji Eleştirileri*, Ankara.
- Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez (1999) *Türk Dilleri / Giriş*, İstanbul.

Ana Türkçe'de ünlü uzunlukları

Tekin, Talat, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara 1995.

Bugut Yazıtı konusunda

Klyashtorniy, S. G., V. A. Livşic (1992) "Bugut'taki Sogtça Kitabeye Yeni Bir Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1987*, Ankara, s. 201-241.

- Çağatay, S., S. Tezcan (1976) "Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Sogutça Bugut Yazıtı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1975-1976*, Ankara, s. 245-252.
- Yoshida, Y, T. Moriyasu (1999) "Bugut Inscription", *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in From 1996 to 1998*, yay. T. Moriyasu, A. Ochir, [Osaka] s. 122-125.

Eski Türkçe sözcüklerin kökenleri konusunda

- Clauson, Sir Gerard (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Doerfer, Gerhard, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. I-IV, Wiesbaden 1963, 1965, 1967, 1975.
- Eerdal, Marcel (1991) *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, I-II, Wiesbaden.
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak (1969) *Drevnetyurkskiy slovar'*, Leningrad.

Hunlar ve dilleri konusunda

- Bazin, Louis (1948) "Un texte proto-turc du IVe siècle: Le distique Hiong-nou du "Tsin-chou'", *Oriens*, 1, s. 208-219.
- Boodberg, Peter A. (1936) "The Language of the T'o-pa Wei", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 1, s. 167-185.
- Hirth, Fiedrich (1901) "Hunnenforschungen", *Keleti Szemle*, II, s. 81-91.
- Maenchen-Helfen, J. Otto (1973) *The World of the Huns*, yay. M. Knight, University of California Press.
- Pulleyblank, E. G. (1962) "The Consonantal System of Old Chinese", I-II, *Asia Major*, NS, c. IX, s. 58-144, 206-265.
- Tekin, Talat (1993) *Hunların Dili*, Ankara.

Türk Adı konusunda

- Tezcan, Semih (1991) "Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich", *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz Bamberg, 3-6. Juli 1987*, Wiesbaden, s. 357-375.

Türk Dil ve Tarih Tezleri konusunda

- Laut, J. P. (2000) *Das Türkische als Ursprache. Sprachwissenschaftliche Theorien in der Zeit des erwachsenden türkischen Nationalismus*, Wiesbaden.

Yenisey ve Orhon Yazıtları konusunda

- Kormuşin, İ., V. (1997) *Tyurskiye yeniseyskiye epitafii. Teksti i issledovaniya*, Moskva.
- Maşov, S. Ye. (1952) *Yeniseyskaya pis'mennost' tyurkov*, Moskva.
- (1959) *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti mongolii i kirgizii*, Moskva-Leningrad.
- Tekin, Talat (1968) *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington.
- (1988) *Orhon Yazıtları*, TDK, Ankara.
- (1995) *Tunyukuk Yazıtı*, TDAD 5, Ankara.
- (1995) *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Simurg, Ankara.
- (2000) *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara.
- Vasil'yev, D. D. (1983) *Korpus tyurksikh runičeskikh pamyatnikov basseyna yeniseya*, Leningrad.

EK 1

Bu noktada bak. <http://www.keben.8m.com/babaminsoyu.htm> "TAHSİN DÖKME'NİN ANNESİ FATMA KARI'NIN SOYU (Hocalar sülalesi) (...) Bu üç oğuldan biri Hasan Efendi, diğeri Hacı Mehmet efendi, öteki Sabak'lı (*) Mustafa Ağa'nın babası tarafından öldürülen Hacı Nomen (Numan) Efendi. (*) Sabak çok eski Türkçe'de derslik, üniversite anlamına geliyor. (Haluk Tarcan, *Ön Türk Tarihi*"); ve yine aynı yer bak: <http://www.keben.8m.com/torosdaglari.htm> "TOROS DAĞLARI: Kebeň ve çevresindeki köyler Toros dağlarının yamaç köyleridir. Burada sizlere Toros Dağları ile kısa bir bilgi aktarmak istiyorum. "Tau, Anadolu Türkçesinde dağ, Asya'da tağ, tau olarak kullanılır. Ta halinde Sanskritçe olduğu sanılır ve böyle olduğu kabul edilmiştir. Aslında, Ön-Türklerde tağ'lar 'gökyüzüne tağ'ılı, tak'ılıdır... Tağ, tağ, tau... ve dağ olmuştur (46. Kazım Mirşan). Kelimelerin aslı bu olunca, Kara-tau (Kara-Dağ); Oq-Ara Tau, 'Oq halkının bulunduğu yerdeki dağ' demektir. (Milattan 9000 yıl önce Ön-Türkler Kozmos'tan (Gökyüzünden) ateş, alev halinde döne döne gelip yeryüzüne indiklerine inanırlar ve kendilerini Oq veya On diye adlandırırlandı). Tag, tau'nun kozmik kavramla ilgisine en güzel örnek, Anadolu'daki Toroslar'dır. Bu adın Taurus'tan geldiği kabul edilmiştir, ama nasıl geldiği açıklanamamıştır. Çünkü, kökeninin Ön-Türkçe olduğu bilinmemektedir: Taurus; Tau-Er-Us'un sıkışmasından doğmuştur. Şöyle ki; Er, Er/me, Er/işme, Us ise, "yüce, gök..." demektir. Öyleyse, Tau-Er-Us...Us'a Er'işen Tau (yani gökyüzüne erişen dağ) demektir (Kazım Mirşan'a dayanarak: Haluk Tarcan, *Ön-Türk Tarihi*, 1. basım, Kaynak Yayınları: 243, s: 52, 1998, İstanbul)."

EK 2

Yalçın Bayer, 9 Ocak 2000, *Hürriyet*

Türk (4)

'Yeter Söz Millet'in' köşenizde yayımlanan *Haluk Tarcan* (Paris) imzalı yazıda *Türk* sözcüğünün 'Göksel, tanrısal' anlamında olan *Türk-Ök* sözcüğünden geldiği ileri sürülüyordu. Bu doğru olamaz. Çünkü en eski Türkçe'de, Orhon Türkçesi'nde, 'Göksel, tanrısal' anlamındaki tek ibare *Tengri Teg*'dir.

Türk sözcüğünün Orhon Yazıtları'nda geçen eski biçimi ise iki heceli *Türük* yada *Törük*'tür.

Sayın *Haluk Tarcan* o yazısında *Türk* sözcüğünün aslının 'Türüsüg' olduğu, bunun da 'yöneten kutsal sınıf' anlamına geldiğini de öne sürüyor. Bu da doğru olamaz; çünkü eski-yeni hiçbir Türk dilinde bu anlamda böyle bir kelime yoktur.

Sayın *Tarcan*'ın yazısından anlaşıldığına göre, o *Yalçın Çınar* (Marmaris) ile *Türk* adının kökeni üzerinde bir tartışmaya girmiş. Anladığım kadarıyla Sayın *Çınar* da *Türk* sözcüğünün aslının 'Doğruğ' olduğunu ileri sürüyormuş. Bu da doğru olamaz; çünkü eski *Türkçe*'de kelime başında (d) sesi yoktur!

Sayın *Yalçın* ile *Tarcan*'ın böyle bir tartışmaya girişmeden önce *Türk* adının kökeni üzerine *Türk* bilimcilerinin şimdiye kadar ileri sürdükleri görüşleri ele almaları ve bu görüşleri çürütmeleri beklenirdi.

Bildiğimiz en eski biçimi *Türük* ya da *Törük* olan bu etnik adın *Macarca*'daki biçimi *Török*, eski *Rusça*'daki biçimi de *Tork*'tur. Bu veriler Türk etnik adının aslının iki heceli *Törük* ya da bunun kısaltılmış biçimi *Törk* olduğu yolundaki görüşü desteklemektedir. Bu verilere göre *Törük* adı, büyük bir olasılıkla 'doğmak, yaratılmak, türemek' anlamındaki eski Türkçe *törü-* eyleminden *-k* eki ile türetilmiş bir sözcüktür ve 'halkedilmiş, yaratılmış, türemiş' anlamına gelir.

Prof. Talat Tekin - İstanbul